

צעירים מזרח ירושלמים באקדמיה הישראלית: תמונת מצב בצל המלחמה

ד"ר אמנון רמון

24 ביוני 2024

רקע

בהמשך למפגשי החשיבה הקודמים שערך המכון מאז ראשית המלחמה, נערך ב- 17 באפריל בסיוע [קרן פרידריך נאומן לקיום החירויות](#) מפגש מקוון נוסף בו נכחו כ-75 משתתפים¹.

המפגש הפעם עסק באחד התהליכים החשובים שהתרחשו בשנים האחרונות במזרח העיר: פנייתם של צעירים מזרח ירושלמים רבים ללימודים גבוהים במוסדות להשכלה גבוהה ישראלים בירושלים והמשך לימודיהם גם בימים מתוחים אלה – בסמסטר הראשון, שהתקיים בצל המלחמה ברצועת עזה.

במפגש הוצג מחקרה של חוקרת המכון, [דגנית לוי: דור ראשון להשכלה גבוהה בישראל: תהליכי השילוב של צעירים מזרח ירושלמים באקדמיה הישראלית](#).

בחלק השני התמקד הדיון בשאלת ההתמודדות של המוסדות להשכלה גבוהה בירושלים עם השפעת המלחמה על הלימודים בסמסטר הראשון: החששות, ההכנות וניהול הסמסטר בצל המתחים, האירועים הקשים ואי הוודאות.

מבוא היסטורי קצר

על פי דברי ד"ר אמנון רמון, חוקר בכיר במכון ירושלים למחקרי מדיניות ומרכז צוות החשיבה

לימודים באוניברסיטאות במדינות ערב השכנות, היו מסורת מושרשת בקרב חלק מצעירי המעמד הבינוני והמעמד הגבוה במזרח ירושלים לפני 1967 וגם לאחר מלחמת ששת הימים. בשנים הראשונות לאחר המלחמה המשיכו בוגרים מזרח ירושלמים לפנות ללימודים גבוהים במצרים, בירדן, בלבנון ובמדינות ערב השכנות. בשנות ה-70 וה-80 נוסדו האוניברסיטאות הראשונות בשטחים כמו אוניברסיטת ביר זית מצפון לרמאללה, אוניברסיטת א-נג'אח בשכם, אוניברסיטת בית לחם, המכללה והפוליטכניקום בחברון וגם אוניברסיטת אל-קודס שמרכזה העיקרי נמצא באבו דיס (מחוץ לתחום השיפוט של ירושלים).

הממשל הישראלי עודד לימודים של צעירים מזרח ירושלמים בשטחים ובמדינות ערב ולא במוסדות להשכלה גבוהה בישראל. עניין זה ביטא כמובן שאלה רחבה יותר, הנוגעת לעתידו של הדור הצעיר והמשכיל במזרח

¹ לסיכומי הדיונים הקודמים

ירושלים וסוגיית השתלבותו במערכת ההשכלה הגבוהה ובשוק העבודה בישראל. העדפת הממסד הישראלי הייתה שהצעירים המזרח ירושלמים ילמדו בחו"ל ויישארו שם.

מציאות זו הייתה גם אחד הגורמים המרכזיים להשארות תוכנית הלימודים הירדנית (ובהמשך תוכנית הלימודים הפלסטינית) בבתי הספר במזרח ירושלים, אחרי הניסיון הכושל להחיל במזרח ירושלים את תוכנית הלימודים הישראלית בשנים הראשונות לאחר מלחמת 1967. ברור היה למקבלי ההחלטות במשרד החינוך ובעירייה כי האוניברסיטאות במדינות ערב לא יקבלו בוגרים ממזרח ירושלים שייבחנו במבחני הבגרות הישראלית.

בראשית 1976 הודה ראש עיריית ירושלים קולק, במכתב לעורך 'מעריב', כי כבר ב-1967 היה ברור לו "כי נתקשה במציאת מקומות עבודה הולמים לבני הנוער הערבי ממזרח ירושלים ומסיבה זו מצווים היינו לאפשר להם להמשיך את לימודיהם בארצות ערב השכנות על מנת שייקלטו שם במעגלי העבודה ההולמים את השכלתם ויכולתם". קולק הוסיף כי "עד לשנת 1967 לא השכלנו במדינה למצוא פתרון מלא לעתידם של הערבים הישראלים בוגרי בתי הספר התיכוניים והאוניברסיטאות [בישראל] ועד היום הזה לא הצלחנו להתגבר על הבעיות הכרוכות בשילובם במשק ובחברה היהודית".² נראה אפוא שקולק לא חשב שהתלמידים הערבים במזרח ירושלים צריכים ללמוד באוניברסיטאות בישראל ולהשתלב בשוק העבודה הישראלי. הוא ביקש להפנות אותם ללימודים גבוהים ולשוק העבודה בגדה המערבית או בארצות ערב מתוך תקווה שיישארו שם.

דברים דומים כתב גם עמנואל קופלביץ, הממונה על החינוך הערבי במשרד החינוך, בסקירה על יתרונות המעבר לתוכנית הלימודים הירדנית (מיולי 1975): "הנהגת התוכנית הירדנית תתרום לעליית מספרם של הבוגרים מבני ירושלים שילכו ללמוד באוניברסיטאות בארצות ערב וחלקם ימצאו להם בהן משרות ועתיד".³ כתב עיתון מעריב בירושלים, יוסף צוריאל, העריך במאי 1972 כי "תלמידי בתי הספר התיכוניים הערבים יודעים היטב כי הסיכויים שלהם להיקלט בעבודה "נקייה" בתום הלימודים הם אפסיים ולכן הם חולמים על "ג'ובים" בכווית או בערב הסעודית שבהן קיים מחסור בכוח אדם משכיל".⁴

מן המסמכים עולה אפוא בברור התפיסה הממסדית הישראלית שאין טעם להשקיע משאבים בכפיית תוכנית הלימודים הישראלית במזרח ירושלים, כי ממילא האינטרס הישראלי הוא שבוגרי בתי הספר התיכוניים ילמדו או יעבדו בארצות ערב (בעיקר במדינות המפרץ) וישתקעו שם.

כל זה החל להשתנות לפני כ-10 שנים, בשנים 2014-2015, כשעלו הרעיונות הראשונים על מעבר לתוכנית לימודים ישראלית בבתי הספר במזרח ירושלים, ועידוד צעירים מזרח ירושלמים ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה ישראלים ובראשם האוניברסיטה העברית – בין השאר של ידי סבסוד הלימודים במכינה קדם אקדמית ייעודית לצעירים המזרח ירושלמים (החל מ-2016) ובמוסדות אקדמיים נוספים בירושלים כמו המכללה

² אמנון רמון, תושבים, לא אזרחים, מכון ירושלים למחקרי מדיניות, ירושלים 2017, עמ' 145.

³ רמון, תושבים, לא אזרחים, עמ' 145.

⁴ אמנון רמון, אמאן אנסארי, כלים שלובים: החינוך ה"פרטי" והחינוך הציבורי במזרח ירושלים, מכון ירושלים למחקרי מדיניות, ירושלים 2023, עמ' 29.

האקדמית הדסה (שפתחה את שעריה לסטודנטים מזרח ירושלמים עוד קודם לכן), מכללת עזריאלי להנדסה, המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, בצלאל ועוד.

בשנת הלימודים תשפ"ב (2022) למדו במוסדות הישראלים כ-3600 סטודנטים ממזרח ירושלים לתואר ראשון, בנוסף לתלמידים במכינות המסובסדות באוניברסיטה העברית ובמוסדות הנוספים להשכלה גבוהה (מעל 800 סטודנטים בשנת תשפ"ב). אין ספק שמדובר פה בשינוי גדול, שניתן להגדירו כמהפכה בתחום ההשכלה הגבוהה במזרח ירושלים. לדעתי זו ההצלחה הבולטת ביותר של תוכנית החומש מ-2018 (החלטת ממשלה 3790) שביקשה לשנות את המציאות בתחום החינוך וההשכלה הגבוהה במזרח ירושלים באמצעות מעבר לתוכנית לימודים ישראלית בבתי הספר המתוקצבים על ידי המדינה, השכלה גבוהה במוסדות ישראליים ובעקבות כך השתלבות במקום גבוה יותר בשוק התעסוקה הישראלי. במודל הזה התגלו בעיות רבות, אבל דווקא עניין הלימודים באקדמיה הישראלית זכה להצלחה.

בשינוי הזה נעסוק בחלקו הראשון של המפגש. ראשית, תציג חוקרת המכון דגנית לוי את מחקרה: "דור ראשון להשכלה גבוהה בישראל: תהליכי השילוב של צעירים מזרח ירושלמים באקדמיה הישראלית". דגנית היא חוקרת במכון ירושלים למחקרי מדיניות שמובילה את תחום ההשכלה הגבוהה והחינוך.

הצגת המחקר "דור ראשון להשכלה גבוהה בישראל"

על פי דברי דגנית לוי, חוקרת מכון ירושלים למחקרי מדיניות

השילוב של צעירות וצעירים ערבים ממזרח ירושלים במערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית נמצא בראשית דרכו. הוריהם של רוב הצעירות והצעירים הלומדים כיום בישראל, למדו במוסדות אקדמיים פלסטיניים או שלא ניגשו ללימודים אקדמיים כלל, צעירים אלו מהווים למעשה דור ראשון להשכלה גבוהה במוסדות ישראליים.

מחקר זה, אשר נערך במימון משרד ירושלים ומסורת ישראל, ביקש להעמיק ולהרחיב את הידע על ההכוונה והמענים הניתנים לצעירים ממזרח ירושלים לקראת שילובם במערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית ולהציע כיווני פעולה לטיוב השתלבות זו. במוקד המחקר עמדו מספר שאלות עיקריות: מהם מאפייני הרקע של הצעירים ממזרח ירושלים הפונים לאקדמיה הישראלית? מהן שאיפותיהם בתחום ההשכלה? מהם השיקולים המנחים אותם בבחירת מוסד לימודים אקדמי? ועם אילו חסמים ואתגרים הם מתמודדים בדרך לרכוש השכלה גבוהה במוסד אקדמי ישראלי?

במסגרת המחקר התקיימו ראיונות עם סטודנטים מזרח ירושלמים ועם בעלי תפקידים; נותח תוכן מתוך כ-40 פגישות מקצועיות בנושא שילוב מזרח ירושלמים באקדמיה; ונערך סקר ייעודי בקרב צעירות וצעירים ממזרח ירושלים שסיימו כיתה י"ב בבתי הספר הרשמיים והמוכש"רים (מוכרים שאינם רשמיים).

תמונת המצב שעלתה מן המחקר היא:

- רוב הצעירים שבחרו ללמוד באקדמיה הישראלית הם נשים (70%) ומיעוטם גברים (30%).

- 54% מהצעירים שבחרו ללמוד באקדמיה הישראלית הם דור ראשון להשכלה גבוהה, כלומר, שני ההורים אינם בעלי השכלה אקדמית. ל-46% יש לפחות הורה אחד בעל השכלה אקדמית. לשם השוואה, בקרב ערביי ישראל בגילאים אלו רק ל-20% יש לפחות הורה אחד בעל השכלה אקדמית.
- מהמחקר עלו שני שיקולים מרכזיים בבחירת מוסד הלימודים: השאיפה ללמוד במוסד אקדמי ישראלי (53% מהמשיבים ציינו שיקול זה) והיזקה האקדמית והמקצועית של המוסד (52%). שיקולים אחרים, כמו קרבה לבית, המלצות של חברים וקרובי משפחה וקבלת מלגה, צוינו על ידי 15-20 אחוז מהמשיבים.
- מהמחקר עלו מספר יתרונות בולטים ללימודים במוסד אקדמי ישראלי: הקלה על השתלבות בעבודה בישראל (65% מהמשיבים ציינו יתרון זה), שיפור השליטה בעברית (58%), אפשרות לקבל מלגה (51%) ולימודים ברמה גבוהה (51%). באשר ללימודים במוסד אקדמי פלסטיני, העובדה שאלו אינם מצריכים להיבחן בבחינה הפסיכומטרית צוינה כיתרון מרכזי (40% מהמשיבים ציינו יתרון זה).
- מהמחקר עלו גם האתגרים והחסמים העומדים בפני צעירים המבקשים להשתלב באקדמיה בישראל: מחסור בייעוץ והכוונה לקראת הלימודים; שליטה לא מספקת בשפה העברית המובילה לאימימוש היכולות הלימודיות; לימוד עברית במכינה ללא תרגול מעשי עם דוברי עברית; ציונים נמוכים בבחינה הפסיכומטרית; קושי להתקבל לתחום הלימודים הרצוי; דיווח עצמי על תחושת בדידות והיעדר שייכות; קשיים כלכליים במימון הלימודים; וקשיי נגישות פיזית ממקום המגורים אל המוסד.

מן המחקר עולות הצעות לכיווני פעולה בערוצים שונים:

- להציב יעד לשילוב גברים מזרח ירושלמים באקדמיה, לאור המיעוט היחסי של גברים אשר פונים כיום לרכוש השכלה גבוהה באקדמיה בכלל ובאקדמיה הישראלית בפרט.
- למקד את הייעוץ להשכלה גבוהה בבדיקת השאיפות והרצונות של הצעירה או הצעיר, במה שניתן לעשות כדי להצליח להתקבל לתחום הלימודים הרצוי ובמתן תמיכה בתהליך זה.
- ליצור הזדמנויות למפגש ולתרגול השפה העברית, עם סטודנטים דוברי עברית שאינם מזרח ירושלמים.
- להתחשב בקשיי השפה של הצעירים המזרח ירושלמים ולבחון חלופות לבדיקת היכולות הלימודיות, בעיקר בשנה א' של התואר הראשון (למשל, עבודת בית מסכמת במקום מבחן).
- להציע לצעירים מזרח ירושלמים קורסי הכנה איכותיים לבחינה הפסיכומטרית.
- להרחיב את אפשרויות הקבלה הישירה ללימודים לתחומים נוספים, תוך מתן פטור מהבחינה הפסיכומטרית.
- לשלב קורסים אקדמיים במכינה הקדם אקדמית, כדי להעלות את האטרקטיביות של לימודים במוסד ישראלי ולצמצם את "בזבוז הזמן" הנובע מהחיוב ללמוד במכינה במשך שנה שלמה.

- להפיץ באופן אקטיבי מידע לסטודנטים מזרח ירושלמים על אודות הסיוע הקיים עבורם, ולבצע מעקב ברמת הסטודנט אחר השימוש והאפקטיביות של הסיוע.
- להרחיב את מתן הסיוע לאורך כל שנות התואר הראשון, ולא רק בשנה א'.
- להציע פעילויות תרבות מותאמות לסטודנטים ממזרח ירושלים לחיזוק תחושת השייכות.
- להמשיך לפתח את ההכנה לשילוב בתעסוקה, בדגש על התאמה לאוכלוסייה המזרח ירושלמית.
- לשפר את הנגישות הפיזית משכונות מזרח ירושלים למוסדות האקדמיים בישראל.

תגובת משה קפטובסקי

שריכז את הפעילות הישראלית בתחום ההשכלה גבוהה במזרח ירושלים בחברה לפיתוח מזרח ירושלים (פמ"י) עבור משרד ירושלים

לאחר חמש שנים של עבודה בתחום ההשכלה הגבוהה במזרח ירושלים אני רוצה להדגיש את ייחודם של הסטודנטים המזרח ירושלמים. מדובר בקבוצה משכילה של בוגרי בתי ספר תיכוניים, שסיימו את בחינות התוג'יהי (בחינות הבגרות הפלסטיניות) או את בחינות הבגרות הישראלית וזה מאפשר להם מעבר טוב יחסית למערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית. הם בני 18 (כמקובל במדינות אחרות), אבל צעירים בהשוואה לסטודנטים היהודים ששירתו בצבא או עשו שירות לאומי. בעיני זה לא בעיה גדולה שחלקם למדו לפי תוכנית הלימודים הפלסטינית, אבל יש מי שחושב שכן. כמובן שיש בעיה בנושא השפה העברית. אי ידיעת העברית היא החסם המרכזי והמכנינת, שהוקמו בעקבות החלטת ממשלה 3790 (ממאי 2018) נתנו פתרון טוב יחסית לבעיה. מערכת החינוך הפורמאלית מתקשה לשפר את רמת לימודי העברית והמכינות "מייצרות" תוך שנה תלמיד שמדבר ומבין עברית. כמו שדגנית אמרה, זה הדבר שמאפשר את הכניסה למוסדות האקדמיה הישראלים.

הנחת היסוד שלי היא שהשכלה גבוהה היא זכות בסיסית ולכן יש לאפשר למזרח ירושלמים להשתלב בהשכלה הגבוהה הישראלית. היא לא נועדה לייצר אצלם זהות ישראלית חדשה. חשוב לי לשים את זה על השולחן, כי אחרי ה-7 באוקטובר ואחרי הוויכוח על החלטת הממשלה 880 (תוכנית החומש למזרח ירושלים מאוגוסט 2023), אני חושב שאי אפשר לא לדבר על זה. מה שתוכנית החומש הראשונה המשמעותית (החלטת הממשלה 3790) הציעה לבוגר המזרח ירושלמי זה "בוא תקבל עברית ברמה גבוהה, תיכנס לתוך מערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית ותשתלב בתעסוקה בשוק העבודה (הישראלי)". אבל אני חושב שחלק מהממסד הישראלי ראה את זה אחרת וזה יצר בעיות בהכנת תוכנית החומש השנייה (החלטת הממשלה 880).

יש גם הגבלות על הקהילה של הצעירים המזרח ירושלמים בכניסה לאקדמיה הישראלית. הביקוש ללימודים במכינות עולה על ההיצע של המוסדות. יותר מזרח ירושלמים היו רוצים ללמוד במוסדות אקדמיים ישראלים ויש הגבלות שונות לגבי מספר התלמידים המזרח ירושלמים הלומדים במכינות או בלימודים לתואר. הגבלות

יכולות להיות גם על תחום הלימודים שהסטודנט מעוניין בו ואפילו על הבחירה לאיזה תואר הוא רוצה ללמוד. החלטת הממשלה 3790 התמקדה בלימודים בירושלים בלבד. צריך לפתוח יותר תחומי לימוד גם במוסדות ישראלים מחוץ לעיר ובעיקר כאלה שמביאים לתעסוקה איכותית ולימודים גבוהים מתקדמים (ולא רק לימודים לתואר ראשון). אבל כאמור, החסם המרכזי בכניסה לאקדמיה הישראלית עבור הצעירים המזרח ירושלמים הוא השפה העברית.

תגובות הנוכחים

עדיל שקיראת, סטודנטית באוניברסיטה העברית

שלום לכולם, אני סטודנטית באוניברסיטה העברית בחוג לבלשנות וסוציולוגיה. חשוב לי לציין שכאשר אנחנו במצב האמיתי [בתוך הלימודים לתואר] זה לא מה שחשבנו שיהיה [לפני שהתחלנו ללמוד]. לגבי הסיוע הכלכלי, זה נכון שבמכינה אנחנו לא משלמים שום דבר, אבל בתואר ראשון זה לא בדיוק ככה. יש מלגות, אבל צריך להתנדב [בכל מיני מסגרות] שזה בסדר, אבל זה לא מה שחשבנו [מראש], וצריך לחפש את המלגות ובינתיים צריך לשלם שכר לימוד מלא. אמרו לי לפני המכינה שיהיה קל יותר למצוא עבודה, אבל יש הרבה דברים שצריך לדעת, [איך לכתוב] קורות חיים ואיך ולמי לפנות וזה דורש הרבה עבודה מהסטודנט. אבל [לפני הלימודים] משקפים לנו איזו "פנטזיה" כזאת שיהיה לכם יותר קל להשתלב אחר כך. [צריך לזכור] שבעיקר במדעי הרוח והחברה, התואר הראשון לא מספיק, ויש לנו קשיים מיוחדים כמו העברית וגם צריך לתת את הזמן להתנדבות ולכל הדברים האלו שאנחנו עושים. אני אומרת את זה לסטודנטים במכינה שאני עובדת איתם.

חשוב לי לציין את שתי הנקודות האלה כי זה ממש מפריע לי, לפני שנכנסים זה דבר אחד ואחרי שנכנסים זה ממש אחרת. החיים אף פעם לא יהיו קלים בדרך שמדמיינים אותם בלימודים במכינה או לפני. אני גם מילאתי את הסקר ששלחתם [במסגרת המחקר] אז היה כיף לשמוע את דגנית.

באסל ג'אבר, לשעבר סטודנט באוניברסיטה העברית

אני כאן להציג לכם חוויה אישית שלי כסטודנט שהתחיל ללמוד באוניברסיטת ביר זית וסיים תואר ראשון באוניברסיטה עברית. אני אדגיש כמה נקודות שהיו ממש משמעותיות ומשפיעות על מה שרציתי ללמוד ואיך אני אמור להשתלב בתהליך עליו אנחנו מדברים. גדלתי במזרח ירושלים בעיר העתיקה, למדתי בבית ספר תיכון פרטי במזרח ירושלים. בבית הספר לימוד העברית לא היה מסודר. למדתי עברית בבית הספר שנתיים, אבל היום אני משתפר ואני יודע יותר עברית לעומת מה שידעתי בגיל 18. מבחינת תחומי הלימוד, נרשמתי ללימודי ארכיטקטורה בביר זית. חשבתי שזה תחום שאני יכול להיות יצירתי והוא גם דורש ידע בהנדסה. כמובן עשיתי בחינות תוג'יהי. אחת הבעיות היא שצריך לבחור מסלול מדעי-ריאלי או ספרותי-הומני וכבן 16 או 17 היה לי קשה להחליט לאיזה מסלול ללכת. הייתי צריך לבחור להיות מהנדס או רופא או מורה להיסטוריה, ולא היה לי עם מי להתייעץ. אני בא ממשפחה שבה רק אמא שלי היא מורה ויש לה השכלה גבוהה.

אני גם רוצה להגיד, בהמשך למה שדגנית אמרה, שכמעט 70 אחוז מן הצעירים המזרח ירושלמים בוחרים ללמוד חינוך. רוב הסטודנטים הם נשים והן בוחרות ללמוד חינוך. אני חושב שנשים שמחליטות ללמוד במוסד אקדמי ישראלי וספציפית בתחום החינוך זה בא ממקור של לחץ חברתי [משפחתי וחברתי] וגם שזה נחשב תפקיד יציב ומכובד חברתית לאישה בעיניה ובעיני החברה.

עשיתי סמסטר ראשון בביר זית והחלטתי לפרוש. נרשמתי ללימודים באוניברסיטה העברית בתחום יחסים בין-לאומיים ותקשורת, שזה מה שבאמת מעניין אותי. המחסום שלי היה בעיקר השפה העברית והחלטתי ללמוד עצמאית את השפה. למדתי כמה חודשים למבחן יע"ל [בחינת ידע בעברית], ונאלצתי לראות מלא סרטים ביוטיוב כמו "קופה ראשית", "ארץ נהדרת" וכו'. רציתי להיחשף יותר לשפה העברית והצלחתי לעבור את המבחן. מה שכן, בשנה א' – וזה נכון גם לסטודנטים היהודים שנכנסים לתחום מסוים – צריך להתרגל לכתוב בשפה עברית אקדמית שזה יותר קשה לנו. שנכנסתי לאוניברסיטה היו לי כמה תכניות שעזרו לי להשתלב. בשנה א' לא הייתי לבד. היה לי יועץ אישי והיה לי עם מי להתייעץ ולהבין את המוסד ואת המרחב האקדמי.

יזמתי עם כמה חברים ועם היחידה למעורבות חברתית באוניברסיטה, אירוע חברתי של סטודנטים ערבים ממזרח ירושלים שלומדים במוסד, והיה מוצלח. השתלבותי גם בתכניות למנהיגות חברתית, תמורת מלגה.

אמנון רמון: אתה מרגיש שהלימודים שיפרו את רמת העברית שלך ואת עמדת הכניסה שלך לשוק התעסוקה?

באסל ג'אבר: אני מאלה שהטרנספורמציה מאוניברסיטת ביר-זית לאוניברסיטה העברית והתעודה של האוניברסיטה העברית הביאו לכך שהעברית שלי יותר טובה. אבל אחרי הלימודים עבדתי בקרן נאומן ובמרכז פרס לשלום והידע שלי בעברית לא בהכרח רלוונטי למקומות עבודה אלה.

אחמד אסמר, סיים תואר שני באוניברסיטה העברית, היום עובד בתחום הנגשת השכלה גבוהה לאוכלוסיות ומכינות קדם אקדמיות, במועצה להשכלה גבוהה (המל"ג)

גם אני פלסטיני מזרח ירושלמי. סיימתי תואר שני באוניברסיטה העברית. אני מרכז את תחום ההנגשות במועצה להשכלה גבוהה, ברמה הארצית, לאו דווקא ברמה המזרח ירושלמית.

לגבי הסיפור של המכינות ולימוד השפה העברית – אפשר להגיד בצורה ברורה שהניסיון של המזרח ירושלמים הוא ניסיון מוצלח ויש עוד הרבה מה ללמוד ממנו. אנחנו [במל"ג] כבר עכשיו נמצאים בתהליך של הסדרת לימודי עברית במכינות בכל המוסדות האקדמיים בארץ. כלומר, כל מוסד שרוצה לפתוח מכינה שמשולבים בה לימודי עברית עם תכנים נוספים שיקבעו יוכל לעשות זאת. מל"ג הקימה ועדת מומחים שתקבע את תכני הלימוד לפי התקן של ה-CEFR – התקן האירופי להערכת שפה שנייה, שיעשה סטנדרטיזציה של לימודי העברית והשליטה בה. אנחנו מתמרצים את המוסדות להשכלה גבוהה לפתוח לימודי עברית במכינות בכל הארץ. דו"ח של מבקר המדינה שיצא בשנה שעברה מציין שרמת העברית בקרב הערבים אזרחי ישראל מתדרדרת, אז אנחנו רואים חשיבות בכך שילמדו עברית בכל המוסדות להשכלה גבוהה ברחבי הארץ.

יש ייצוג יתר לנשים בהשכלה גבוהה בכל האוכלוסיות המוחלשות בארץ. אם מדברים על הבדואים למשל אז זה 20% גברים ו-80% נשים.

מבחינת תנאי הקבלה למוסדות יש חופש אקדמי לקבוע את תנאי הקבלה, כלומר גם להחליט לאילו חוגים נדרש להיבחן בבחינה הפסיכומטרית. זה לא החלטה של המל"ג. מצד שני אנחנו כן עשינו סבב דיונים בשנה שעברה עם הנהלות כל האוניברסיטאות, כדי להבין האם מל"ג יכולה לעשות משהו שיעזור למוסדות לתת מענה לחסם של תנאי הקבלה. הרושם שמתקבל הוא שהנהלות המוסדות אומרות: "עדיף לנו סטודנט שלומד אצלנו שנה במכינה. אנחנו נדע לנבא מה סיכויי הצלחה שלו, כלומר אם הוא עובר לימודי מכינה אצלנו במוסד, אז יש לו יותר סיכוי לסיים את התואר בהצלחה".

לסיכום: אני אציין נתון קצת גם – לפני החלטת הממשלה 3790 ותוכנית החומש הראשונה המשמעותית (מ-2018) כ-80 אחוזים מן הצעירים המזרח ירושלמים למדו במוסדות השכלה גבוהה פלסטינים לעומת 20 אחוזים שלמדו במוסדות ישראלים. והיום) אנחנו כמעט במצב של 50-50 אחוזים. זה שיפור מאוד יפה.

התמודדות המוסדות להשכלה גבוהה עם השפעות המלחמה

אמנון רמון – אנחנו עוברים עכשיו לחלק השני של הדיון. שתי שאלות יעמדו במרכז – האחת, השפעת המלחמה: עקבתי אחרי החששות הגדולים וההכנות שנעשו במוסדות להשכלה גבוהה בצל המלחמה, הדחייה של התחלת הסמסטר וההכנות שנעשו מתוך תקווה שהקמפוסים לא יהיו מקומות של מתח, מאבק ואלימות, אלא מקום שקט שאפשר ללמוד בו. השאלה השנייה, שתעסיק אותנו – כל מוסד ורגישויותו, לאן פנינו מועדות בתחום הזה, תוך התייחסות גם למצוקות של הסטודנטים הערבים וגם של הסטודנטים היהודים. איך אפשר לנהל את המציאות המורכבת הזאת שבתוכה אנחנו חיים.

פרופ' מונא חורי, סגנית נשיא האוניברסיטה העברית לאסטרטגיה ומגוון

אני אתחיל בכמה מילים ואז אעביר את רשות הדיבור לשרון בן-אריה מיחידת המגוון באוניברסיטה העברית. קודם כל, תודה לדגנית. הממצאים מרתקים ומלמדים מאוד ומתווספים להם מחקרים נוספים שנערכו בנושא המזרח ירושלמים באקדמיה. מה שאני רוצה להגיד זה שגם בתוצאות שלכם וגם בתוצאות של עמותת "קו משווה"⁵ ראינו שיש הרבה מאוד אתגרים מיוחדים למזרח ירושלמים. אני חושבת שאם אדם מביע חוסר שביעות רצון ממהו זה אומר שיש לו ציפייה שזה לא יהיה ככה. אז הציפיות של המזרח ירושלמים זה דבר טוב ועל פי זה אנחנו יכולים לבנות תכניות התערבות כדי לסייע בנושאים השונים. אני אגיד משהו אחד על ה-7 באוקטובר – אני לא רוצה להשלות את עצמנו. המצב מאוד מאוד מורכב בכל מדינת ישראל. אנחנו לא יכולים לחשוב שהשקט הזה שקיים עכשיו בקמפוס מצביע על מצב טוב. עדיין זה עדיף על סערה שיכלה להתקיים בקמפוס. ראינו שההכנות שעשינו בקמפוס עזרו לנו ליצור שקט, אבל יש הרבה חששות ופחדים ושיח גדול סביב חופש

⁵ [תוצאות עמותת "קו משווה"](#)

הביטוי ומה הגבולות של חופש הביטוי ואני יודעת שיש מקרים קיצוניים שמעלים בפני כולנו שאלות קשות על הגבולות הללו.

שרון בן אריה, מנהלת יחידת המגוון – האוניברסיטה העברית

דיברתם על קולות של סטודנטים והיו הרבה דיבורים ואני פחות רציתי להשתמש במילים. רציתי לשתף אתכם ברגע בזמן שמתייחס לסערה שהייתה בקמפוס הר הצופים ב-14 במרס 2024, שנגעה למרחב משותף ולשאלת חופש הביטוי.

אני יורדת מהמשרד ובלי הודעה מוקדמת אני רואה קבוצה של 20-30 אנשים יושבים על הרצפה בשקט שפיהם מכוסה בסרט הדבקה. המיצג הוא שקט לגמרי. וסביבם מתחילה להתרחש מהומה. סטודנטים יהודים צעקו סביבם ומחו. זה ממש התחלק לשני צדדים – צד אחד יהודים וצד אחד בעיקר סטודנטים פלסטינים והמתח מאוד מאוד עולה. הייתה תחושה שהנה זה מגיע – הנה הפיצוץ. ואז אני שואלת את עצמי מה התפקיד שלי שם? כמנהלת יחידת המגוון? ואז הבנתי: אין לי מה לעשות, חוץ מלנסות לדאוג שאף אחד לא ייפגע פיזית. היו צעקות איומות ונאמרו דברים איומים, והיה גם הרבה מאוד בכי. ואז הגיע רגע שהתחיל קשה: החצי היהודי התחיל לשיר את המנון "התקווה", אבל זה לא הייתה התקווה. זה היה שדה קרב, ממש בצעקות. ואז פתאום התחילו הסטודנטים הערבים לשיר שיר שאני לא הכרתי, "מוטני" (موتني), או: "מולדתי", ההמנון הבלתי-רשמי של הפלסטינים. ואני לרגע אחד, בתוך כל החרדה הנוראית, אמרתי לעצמי "וואו איזה מטומטמים אנחנו – איזה יופי יש ברגע הזה שבאותו מרחב כולם מדממים וזועמים אבל יש מקום לשניהם".

ואז נגמרה ההפסקה וכל אחד הלך לכיתה שלו ללמוד והכל התפזר. ומה שהתחדד לי באותו רגע זה התפקיד שלנו – המרחב הזה שאפשר בו לבטא הכול, ולהביא לידי ביטוי את הזהויות השונות ויחד עם זה בסוף כולם הולכים לכיתות. והתפקיד שלנו זה לאפשר לכולם להצליח, ולתת לכולם את אותן הזדמנויות. הרי אין שוויון, אבל כן אפשר לייצר את התנאים שיאפשרו להם את ההצלחה. צריך לפתוח להם, לכולם, לכל הסטודנטים, את הדלת לעתיד. אז כרגע יש שקט יחסי בקמפוס וגם עצם זה שיכולנו להכיל את החצי שעה האיומה הזאת ולצאת ממנה בחיים, זה סוג של תקווה שאני בוחרת שזה יהיה השיתוף שלי לפורום הזה היום.

סאוסן אבו טועמה, רכזת שיווק ויצירת הזדמנויות לבני החברה הערבית – עזריאלי מכללה אקדמית להנדסה

השאלה המרכזית היא איך אנחנו בתור אנשי אקדמיה ויועצים במכללה יכולים לעזור לסטודנטים המזרח ירושלמים להיות במקום יותר נוח עם כל מה שהם ואנחנו עוברים ובתוכם הקשיים הרבים הנוכחיים ולא רק מחסומי השפה, אלא דרכי ההגעה למכללה, מחסומים באזורים כמו כפר עקב ומחנה פליטים שועפאט ועוד. כמובן, כל מה שקורה משפיע על הסטודנטים וגם על העובדים שנמצאים בדיבור יומיומי עם הסטודנטים, תלמידי בתי הספר והמועמדים ללימודים שמגיעים למכללה. אנחנו צריכים כעובדים להכיל אותם ולתת להם אופן קשבת. עלינו לנסות להמשיך לתפקד באופן טבעי ולקוות שהכול יעבור בעזרת השם. אנחנו בתור צוות

מכללת עזריאלי עושים כמיטב יכולתנו להמשיך עם סדר היום בצורה טבעית ונורמלית ולשדר לסטודנטים שהמטרה העיקרית היא להתמקד בלימודים ולשאוף לעתיד טוב יותר.

ד"ר מחמוד ספדי, ממונה מוסדי על תוכניות החברה הערבית ומרצה בכיר במכללת עזריאלי

אני אגיד, שלמרביית ההפתעה, לא נתקלנו במקרים מיוחדים שאפשר לציין פה. הסמסטר עבר יחסית חלק, לפחות מנקודת המבט שלנו כמרצים. בתוך הכיתות, בתוך הקמפוס, לא היו מקרים חריגים. הקפדנו להיות בקשר רציף עם הסטודנטים הערבים, כדי לדבר איתם על התחושות שלהם ועל מה שקורה, ועל איך אפשר להתקדם במוסד הזה. מבחינת הרישום, אנחנו כמובן ערכנו ימים פתוחים. אני לא חושב שהיה איזשהו שוני מיוחד בין מה שהיה לפני ואחרי ה-7 באוקטובר. אנחנו פחות או יותר על אותם מספרים של סטודנטים ערבים ומזרח ירושלמים. יש כמה מחלקות אצלנו שהעלו את רמת השפה העברית הנדרשת, אבל אני לא חושב שזה קשור למלחמה, זו החלטה של המחלקה ולא של המכללה. הסמסטר הזה, אחרי אירועים כל כך קשים, עבר בסדר יחסית ואני מקווה שזה ימשיך כך.

היה לנו גם אירוע של שבירת צום ברמאדן (סעודת אפטאר) במכללה והשתתפו איתנו גם סטודנטים מהחברה היהודית. לצערנו נפלו מספר חיילים שהם סטודנטים במכללה וזה היה ממש קשה ועצוב לראות דבר כזה. אנחנו מנסים כצוות לשמוע, להיות עם אוזן קשבת לכל אחד שרוצה לספר ולדבר.

ד"ר אפנאן מסארוה-סרו, ראש המסלול לגיל הרך – המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין

בפגישה הראשונה, שנערכה במל"ג הסברנו לעומק את המהלך שהמכללה נקטה להכנה של פתיחת שנת הלימודים. אני חושבת שאחרי ה-7 באוקטובר, כולם היו בבהלה ולא ידעו איך לפתוח את שנת הלימודים. וכשכולם הרגישו שהמדינה איננה, אז המוסדות לקחו על עצמם את האחריות לפתוח את שנת הלימודים. אז אנחנו, בדומה לשאר המוסדות, הכנו את הצוותים שלנו. היה חשש אמיתי סביב השאלה איך נחזור למכללה ואיך נלמד ערבים ויהודים ביחד. היה חשש בקרב הסטודנטים, הרבה פנו אלינו, בעיקר ממזרח ירושלים ומהשכונות מחוץ לגדר, ואמרו שהם חוששים להגיע למכללה מחשש שיפגעו בהם. הכנו את הצוותים – גייסנו 15 מומחים העוסקים בלמידה בעת משבר ומתחום הטיפול וקיימנו סדנאות. חלק היו סדנאות אוורור וקצת שחרור חששות ורגשות לצוותים. החלק השני היה מודלינג לסדנאות שהצוותים יעשו לסטודנטים לפני תחילת שנת הלימודים. כל הצוותים הפדגוגיים העבירו סדנאות לסטודנטים שלהם לפני תחילת הלימודים. ניסינו לתת להם כמה כלים לתחילת הלימודים. השבועיים הראשונים היו בזום כדי לתת לעצמנו הזדמנות לבדוק את התגובות של הסטודנטים ואז פתחנו את הלימודים בקמפוס וראינו שכל החששות שלנו היו מנופחים. לא היו מקרים יוצאי דופן בין הסטודנטים. היו מקרים קשים ברמת הסגל שלצערי הרב מלמדים על אי היכולת שלנו דווקא כאנשי אקדמיה להכיל את השיח האקדמי בתוכנו.

שני דברים שניסינו לעשות זה להיות קשובים, ולטפל בכל מקרה של התבטאות בעיתית לגופו. כל מקרה שהגיע אלינו התייחסנו אליו לגופו וניסינו לתת כמה שיותר הקלות ולא הנחות. בסמסטר ב' אין לנו כמעט מקרים יוצאי דופן שקשורים להתבטאויות בעיתיות.

אני חושבת שהשקט שבקמפוסים לא משקף הרגשת ביטחון של הסטודנטים [הערבים]. אני מזמינה אתכם שנקרא את השקט הזה בעיניים סוציולוגיות יותר. אני חושבת שהשקט משקף פחד או תחושת סירוס והשתקה. סטודנטים ערבים מאוד מפחדים להביע דעה. יש לי סטודנטיות שאומרות לי שהן למדו לסתום, כי הן רוצות לסיים את התואר. זה שקט מתוך מודעות ומניפולטיביות – אם זה כללי המשחק אז אני אהיה בשקט. אבל זה לא שקט שמשקף הרגשת ביטחון. אני לא בטוחה שימשיך להיות שקט גם בשנה הבאה, וצריך להתכונן.

אמנון רמון – מה לגבי הסטודנטים היהודים?

הם עדיין נמצאים בתוך תחושה של מלחמה, כי מרבית יקיריהם נמצאים במילואים או משהו כזה, אז הם במקום מאוד שונה מהסטודנטים הערבים והנושאים שמעסיקים אותם מאוד שונים. אני חושבת שליהודים עוד אין פניות רגשית או מחשבתית לחשוב על חיי קמפוס ולחשוב על חיים של ערבים ויהודים. הם יותר טרודים בלשרוד את השנה הזאת, אז אני מאוד חוששת מהרגע שבו המלחמה תסתיים וכולם יהיו פנויים.

ד"ר עירית הסקל-שחם, ראש החוג להוראת העברית כשפה נוספת – המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין

מורים לעברית במזרח ירושלים חששו: איך אני נכנס לבית ספר ערבי כשאני בא ללמד עברית? חלק מהם חששו מזה, אני נתפס כמי שמייצג אולי את הצד ההוא [היהודי] ואיך אני מתמודד עם זה? זה קושי אחד שחשבנו עליו ובסוף היה בסדר. אבל היו חששות גדולים בקרב הסטודנטים ויעצנו להם להחזיק את תעודת הסטודנט שלהם קרוב, אז היו קשיים אבל על פני השטח היה בסדר. גם אני חושבת שזה השקט שלפני הסערה, אבל חייבים לדבר עליו ועל מה שקורה מתחת לפני השטח.

ד"ר מחמוד ספדי, מכללת עזריאלי – יש שקט, אולי הוא ישרוד ואולי לא, אבל צריך לאמץ את זה וצריך לדעת איך להתנהג כדי שהוא ימשיך. צריך להסתכל על זה באור חיובי.

אמנון רמון – זה חלק מהדילמות.

עפרה רותם, מנהלת מרכז עזריאלי למגוון ולשילוב באקדמיה ובתעסוקה ומרכז אתגרים – המכללה האקדמית הדסה

אני שמעתי את כולכם והתלבטתי מה אני אוסיף, כי גם אצלנו הדברים דומים למה שקרה במכללת עזריאלי וכו'. אני יכולה לחזור על הרבה דברים שנאמרו כאן. אצלנו יש מכינות למזרח ירושלמים למעלה מ-20 שנה עוד לפני תוכניות החומש, כאשר מכללת הדסה זיהתה את הצורך הזה באוכלוסייה של מזרח ירושלים.

הערה לגבי תכני הלימוד במכינה – מעבר ללימודי העברית – בהמשך לדברי דגנית: אני רואה את השימוש בעברית כמייצגת תרבות ובמחקר דובר על כך שבסקר חלק מן הסטודנטים ענו שהיכרות עם החברה הישראלית היא מיותרת להם. ופה אני מזמינה אתכם להסתכלות נוספת: אם הסטודנטים אומרים שזה מיותר, האם אנחנו חושבים שזה נכון או לא נכון. במכינה שלנו למשל היו סיורים בירושלים והייתה חשיפה [לכל אוכלוסיות העיר], אז הסיפור הזה של מה זה מכינה בניגוד לאולפנים לעברית הוא חשוב, כי זה גם סוג של סוציאליזציה של מערכת אקדמית שעובדת בצורה מסוימת בתוך תרבות ויש כאן מפגש בין תרבותי חשוב.

הדבר השני שאני מרגישה שחשוב לי לשתף (ואני מאוד מסכימה עם אפנאן ועירית ממכללת דוד ילין שדיברו לפני), הוא שהצוות שלי מגוון. אני מחזיקה בדעה שהיכרות אישית וחברות בין אנשים היא סוג של מערכת "חיסונית", והתקופה הזו היא התקופה הכי קשה שעברתי בקריירה המקצועית שלי. פתאום חוויתי ש"מערכת החיסון" לא מתפקדת, ועלתה רמה של חשדנות, ואם לא אומרים ככה אז זה אומר שאתה חושב ככה. והיו פגיעות בתוך הצוות והעוצמות של הכאב בכל הצדדים היו כל כך חזקות, ופעם ראשונה קיימתי פגישות נפרדות של הצוותים היהודים והערבים. הכאב שלי בתוך הסיפור הזה היה בלתי אפשרי. חצי שנה אחרי כן, כולם מרגישים שצלחנו את זה, שחזרנו ואנחנו נמצאים במקום טוב יותר וחזרנו להיות ביחד, ואנשים מרגישים קרובים שוב, אבל זה היה רגע קשה של איך להמשיך לנשום ונעזרנו בהרבה אנשים כדי להבין מה לעשות ואיך להיערך. ויש לנו אזורי עיוורון, לכולם. באזורים האלו נוצרת השתקה, פגיעה וכו'. אני לא מתעסקת רק ביחידת המגוון, אני מתעסקת בכל נושאי התמיכה במכללה. במה היינו עסוקים מתחילת המלחמה? במילואימניקים ובאיך לעזור להם לחזור ללימודים. והמיקוד של האקדמיה היה מאוד חזק סביב התמיכה באנשים האלו שחזרו מן מהתופת הזו ובצדק.

בשיחה עם חברת צוות היא האירה את עיני שהמיקוד הזה המובן והצודק מדי את הסטודנטים הערבים ואת קשייהם, אז מה? ניתן פחות למילואימניקים? לא, אבל צריך להבין גם את זה וכן יש הבנה הדדית, אבל זו מציאות מורכבת מאוד והחיים הם קשים ואנחנו נפגשים עם אנשים שמגיעים עם דעות חשוכות משני הצדדים, והעצבים רופפים. אני חושבת שאנחנו מתמודדים כאן עם משהו גדול, ושעוד לא הגענו להתמודדות הגדולה, אותה נראה כשהמלחמה תיגמר.

ועוד דבר לגבי העניין של ההתעסקות שלנו בהעלאת מספר הסטודנטים המזרח ירושלמים שעלה בדברים של משה קפטובסקי. אני מראש אומרת – אני מאוד בעד, אבל צריך לא רק להביא סטודנטים אלא לראות איך משלבים אותם בקמפוסים המערובים, כדי שיהיה תמהיל וחיבור אמיתי בין אנשים – אם החוויה תהיה של ניכור, אז לא עשינו כלום. הם יתרגלו לשתוק ושאיין חופש דיבור והם יצאו החוצה עם חוויה שלילית. צריך לגעת בכאבים, אני חושבת שאנשי ארגון אקורד (באוניברסיטה העברית) עושים את זה ואנחנו נעזרים בהם סביב השאלה איך לדעת לחיות במציאות של קונפליקט.

אנחנו לא חייבים להסכים, אבל צריך לדעת להכיל גם את הקונפליקט ואנחנו לא מספיק ערוכים לזה. אני חוששת שזה לא יחזיק זמן רב ולכן אני חושבת שחייבים לחשוב איך מנהלים את המפגש הזה. זה לא מספיק רק להגיד: "יש יותר ביקוש מהיצע ותראו איך תפתחו". המפגש בין סטודנטים ערבים ויהודים בקמפוס הוא

מפגש רגיש. תחשבו על הדמוגרפיה הירושלמית – יש יותר סטודנטים מהאוכלוסייה היהודית הדתית והדתית לאומית, ויותר סטודנטים מהחברה הפלסטינית שגם בתוכם יש גוונים. לא פעם זה מפגש מרגש ומקסים, כי זה גם מפגש בין אנשים מאמינים משני הצדדים. ולפעמים זה מפגש קשה ופוגעני משני הצדדים ולא קשור בהכרח להיותו של הסטודנט דתי או לא. חייבים לפתח מודעות וכלים איך לנהל את המפגש ברגישות.

תמר ארמן, מנהלת היחידה לרב תרבותיות, חינוך וחברה – בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב

קודם כל אני אחראית גם על המגוון וגם על התוכניות החברתיות בדיקנט של בצלאל. איתי נמצאת גם דניאל זיני. התחלנו אחרי ה-7 באוקטובר בקושי מאוד מאוד גדול סביב התבטאויות של סטודנטים וסטודנטיות ערבים ברשתות החברתיות. היו הרבה ועדות משמעת תחת מה שהתפרש כתמיכה בטרור. היה זרם יומיומי ובלתי פוסק של תלונות מסטודנטים אלה על אלה. היו סטודנטים מהחברה היהודית שהעבירו את הפרטים של סטודנטים פלסטינים למשטרה ובעקבות זה נעצרו גם סטודנטים פלסטינים שלנו. אחרי ההלם הראשוני והתערבות של כל מיני גורמים בתוך האקדמיה וישיבת סנאט סוערת במיוחד, התחדדה ההבנה שצריך להתמודד עם זה באופן מעמיק ומורכב יותר. הוקמה ועדה שבחנה כל תלונה ותלונה באופן מעמיק והמליצה לוועדת המשמעת איך להתייחס ולטפל בתלונות. הגדרנו נהלי התייחסות אחידים. בהמשך, פורסם מסמך קווים מנחים לחופש יצירה בעת הזו. המסמך מגדיר גבולות מה מותר ומה אסור בהקשרים של חופש ביטוי ביצירה. המסמך פורסם לכל קהילת בצלאל, הוא נגיש גם באתר שלנו.⁶

בסופו של כל התהליך הארוך הזה של דיונים בוועדות משמעת גם ליהודים וגם לפלסטינים במקרים השונים – רק סטודנטית אחת הורחקה לסמסטר אחד. התקיים יום הכשרה של ארגון אקורד ויום הכשרה ארוך במיוחד שנכחו בו כל אנשי הסגל והיו עוד ימי הכשרה נוספים. בסופו של דבר, באופן יחסי, הלימודים עברו בשקט, אבל כאן אני אתחבר לאפנאן, לעיריית ולעופרה שדיברו לפני – אני חושבת שמתחת לפני השטח יש רעש מאוד גדול. רוב הסטודנטים מהחברה הפלסטינית אצלנו מרגישים שהם איבדו אמון כלפי האקדמיה. הם מאוד מאוכזבים מהמרצים שלהם ומהחברים היהודים שלהם. יש תחושה מאוד גדולה של ייאוש ויש שקט. אצלנו הרי הכול ויזואלי ומיידי, והם [הסטודנטים הפלסטינים] בוחרים לא לגעת, ולא לעסוק בדברים הקשים. הם רוצים לעשות איזה שקט כזה ולעשות וי על המשימות שלהם כדי לסיים את הלימודים מבלי לשלם מחירים. אנחנו בסך הכול 2,500 סטודנטים במוסד, ו-12 סטודנטים ממזרח ירושלים נמצאים בשלבים כאלה ואחרים של הפסקת לימודים בהקשר של המצב. מתוך 233 סטודנטים ערבים, 130 הם מזרח ירושלמים.

⁶ "קווים מנחים ביחס לחופש הביטוי והיצירה בעת הזו", בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב

דניאל זיני, יחידת המגוון – בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב

קודם כל תודה לכולם, אני גם מתחברת למקום של השקט הזה והמחשבה על איך מתקדמים מכאן. תמיד הייתה בצלאל אפשרות לחופש הביטוי וזה היה מכניס עושר וצבע לחיים בקמפוס. בעצם הפעולות שאנחנו כרגע עושים, זה להתכונן למה שיקרה אחרי המלחמה. השנה אין אפילו מקום לדיון סביב משמעות יום הנכבה (ה-15 במאי). יש מתן תגבור לסטודנטים מחברה הערבית מתוך הבנה שהם מגיעים ממצבים מורכבים וקשים. אנחנו מנסים לייצר נקודות מפגש – סיורים, סדנאות שיאפשרו שיח פנימי, בערבית לחברה הערבית. חשוב שהשקט הזה לא יישאר מושקט, אלא שיהיה לו מקום לצוף ובעתיד נוכל לעבוד איתו ולחשוב איך משלבים וממשיכים הלאה.

תארה קירש, מנהלת תוכנית מלגות לתואר שני בתכנון ערים וסטודנטית באוניברסיטה העברית

אני ממזרח ירושלים ואני מנהלת תוכנית מלגות בירושלים בתואר שני בקליניקה האורבנית בתכנון ערים באוניברסיטה העברית. הדבר הבעייתי הוא שמהתחלה מצופה מהירושלמי הפלסטיני להשתלב לפי החוקים של המוסד הישראלי, זה משהו שאתם אמרתם. בגיל 18-19 הסטודנטים ממזרח ירושלים מגיעים מעולם אחר לגמרי. השקט בכיתות, עליו דיברתם היה גם לפני ה-7 באוקטובר. יש גם מחקרים שמראים עד כמה הסטודנטים הפלסטינים שקטים בכיתות והם לא מתבטאים כמעט עד אולי השנה השלישית. העולם האקדמי הישראלי כל כך שונה מהעולם שלהם, והשקט עכשיו לא בא בהפתעה, כי גם קודם היה שקט. למדנו איך לשתוק כי אלה הכללים של המשחק. הם [הסטודנטים המזרח ירושלמים] באמת עושים את התואר ועובדים לפי זה, אבל זה לא באמת אומר שהם יכולים להתבטא בחופשיות.

ד"ר חן ברם, מרצה בחוג למדעי ההתנהגות והחוג לעבודה סוציאלית – המכללה האקדמית הדסה

יש מאמץ מאוד גדול בכל המוסדות ששמענו מהם לתת מקום לסטודנטים הפלסטינים ממזרח העיר כבני אדם שלומדים בקמפוסים. לעומת זאת, היכולת של המוסדות האקדמיים לתת גם מקום לזהות שלהם היא לפעמים קטנה ולפעמים כמעט לא קיימת בכלל. ולזה יש שתי משמעויות שנוגעות גם לשקט – הראשונה זה שאנשים לומדים לתפקד במציאות הזאת ולהשאיר חלק מהזהות שלהם בחוץ. הדבר שני נוגע למקום שלנו כמוסדות אקדמיים. האם יש סיכוי שאחת הסטודנטיות שלי, תכתוב משהו שישתווה באיזשהו צורה למחקר של ד"ר אפנאן מסראוה סרור ממכללת דוד ילין שדיברה לפני? האם אני אוכל להציג את העבודה שלה מבלי לקבל "ריקושטים" שליליים? בסופו של דבר, ההפנמה של ההשתקה משפיעה גם על הרמה האקדמית, ואם אנחנו רוצים לטפל ב"שקט", אנחנו צריכים לשאוף לאפשר דווקא שיח אקדמי חופשי ופתוח וחופש ביטוי. כי אם לא יהיה שיח אקדמי חופשי, נקבל שיח מסוג אחר ברחובות, וכאן אני חושב שאנחנו נמצאים בקושי ובבעיה. יש פער בין המוסדות בנוגע לעניין הזה אבל אי אפשר להתעלם מן הבעיה.

גל רפפורט, מנהלת תכנית "מעין במדבר" לחילופי שפות בין סטודנטים

באופן כללי - יש ביקוש עצום של סטודנטים ממזרח ירושלים להשתתף בתוכניות של חילופי שפות כי הפער הגדול ביותר שמקשה עליהם בלימודים הוא השפה. רבים יודעים לקרא ולכתוב, אבל לא יודעים לדבר - וזה מה שנדרש בעבודה, בפרזנטציה, בקבלת מלגות ועוד. התוכנית שלנו לא מצליחה להתמודד עם הביקוש הגדול. בירושלים - על כל 100 סטודנטים יהודים נרשמים 200 סטודנטים ערבים לתכנית.

אני רוצה להשמיע קול אופטימי בעקבות ה-7 באוקטובר: הייתה היענות יותר גדולה בין הסטודנטים המזרח ירושלמים לתוכנית של חילופי שפות ממה שחשבנו שתהיה. אם אנשים לא באו למפגשים, זה היה בעקבות קושי אישי של איפה המלחמה תפסה אותם, ולא קושי לאומי-פוליטי. היו גם פחות פניות לתכניות העשרה. מבחינתנו עצם זה שעדיין יש היענות - זו נקודת אור מעודדת. גם מצד המוסדות להשכלה גבוהה, יש עידוד להשתתף בתוכנית, אבל כדאי לשים על זה יותר דגש.

בנושא ה"שקט" עליו דיברו קודמי. השנה, לנו אין שקט לעומת שנים קודמות. פתאום המזרח ירושלמים מדברים פוליטיקה מבחירה עצמית שלהם. הפלטפורמה שלנו נותנת להם להשמיע את קולם ולהקשיב בדו-שיח פרטי (עם הסטודנט היהודי) ולא במסגרת מאורגנת. הם לא מרגישים מושתקים - להיפך, פתאום יש להם מקום לשיח אינטימי בנושאים הרגישים האלו.

ד"ר אמנון רמון, דברי סיכום

במערכת החינוך אין היום כמעט מגע או קשר בין תלמידים יהודים ותלמידים ערבים. תחום ההשכלה הגבוהה הוא אולי התחום היחידי שבו יש אפשרות למפגש, יצירת קשרים ודו-שיח בין סטודנטים יהודים וערבים (ובכללם גם מזרח ירושלמים) בחברה הישראלית. לכן האתגר הזה הוא עצום וחשוב, במיוחד בתקופה הקשה והמתוחה בה אנחנו נמצאים עכשיו. תודה לכל המשתתפים במפגש, דוברים ומאזינים. כוונתנו היא להמשיך לעקוב ולחקור תחום מרתק זה במחקרים ובמפגשים נוספים.